
1970 Sonrasında Cemil Meriç: “Hudutlu İmkânlar”, “Gericilerin Yanı” ve “Tahammül”

Asım Öz*

“Ben onu okurken üniversite yıllarımdaydım. *Bu Ülke*’yi kendiliğimden, hiç fark etmeden ezberlediğimi hatırlıyorum. Bizim için çok sarsıcı oldu. Biz kimdik? Baştan çıkarılmışlardık. Bizi bizden önceki entelektüeller ve okuduklarımız baştan çıkarmışlardı. Cemil Meriç bizi yeniden baştan çıkardı. Sadede dönmemizi sağladı. Memleketimize, yuvamıza dönmemizi sağladı. Kendinden önceki entelektüeller, aydınlanmacı entelektüeller baştan çıkarırken bizi toplumumuzdan koparıyordu. Cemil Meriç, baştan çıkarılmışları tekrar baştan çıkardı ve bizim, yuvamıza dönmemizi sağladı. Belki dönemedik ama hiç değilse bir yuvamız olduğunun bilince varmamızı sağladı. Cemil Meriç’i biraz da böyle düşünmek istiyorum.” (Arslan, 1998, s. 37).

Gerek kültürel, gerekse siyasi açıdan Cemil Meriç’in serdettiği kanaatler ve bunların algılanma biçimleriyle yakından alakalı olan kuşaklar üzerindeki etki meselesi hâlâ üzerinde durulan mühim bir konudur. Özellikle en geniş manasıyla sağ çevreler için Cemil Meriç’in celadetli üslubu kurucu olmuş, günümüze kadar insanların Osmanlı, dil, ideolojiler, sol, sosyoloji, dergiler, aydın ve entelektüel gibi çok farklı konulardaki yaklaşımları üzerinde belirleyici olmuştur.¹ Aslına bakılırsa popüler ve akademik incelemeler bu-

* Yazar ve editör.

1 Hatta onun sayesinde Uriel Heyd, Edward Said, Ali Şeriatî, Seyyid Hüseyin Nasr, Rene Guenon, Fazlur Rahman vb. isimlerin kültürel kamudaki etkilerinin artışı ve bir kısım yayın mecralarının kuvvetlenişi ihtimal dâhilindedir. Bunun için hem Meriç’in kitaplarına hem de onunla teşriki mesaisi olan isimlerin yayın alanındaki faaliyetlerine daha dikkatli bir biçimde bakılması icap eder.

güne kadar şu ya da bu biçimde bu etkiyi görebileceğimiz pek çok metne kapı aralamıştır. Gelgelelim Meriç'in vefatından sonraya rastlayan 1980'lerin ikinci yarısı ve Meriç'in yeniden keşfini sağlayan 2000'lerde ortaya konulan eserlerde kültürel kamuda etkili bir figür olarak öne çıkışını kültürel ve siyasi dönüşümler çerçevesinde ele almak nedense düşünülmemiştir.

Hâlbuki Cemil Meriç'in yazdıklarının ve söylediklerinin anonim hayranlıkların ötesine geçerek anlamlandırılması söz konusu olduğunda, 1970'ler ve sonrası Türkiye'sine odaklanmanın yararlı olacağı açıktır. Elbette bu tek boyutlu bir algılamaya olmayıp, onun ortaya koyduğu malzeme üzerinden belli birtakım kopuşları da içerir. Sözgelimi 1970'lerde batı karşıtı bir figür olarak öne çıkarken 1990'larda postmodern, 2000'lerde ise bir yanıyla 'Türkiye'nin ruhu' bir yanıyla da çokkültürcü amentüyü yabana atmayan bir kültürel tipoloji olarak karşımıza çıkarılır. Özellikle son kısmı zaten yeterince sağır edici boyuttaki kakafoniye fazladan bir melodi daha eklemenin dışında hiçbir şeyi değiştirmez. Aslında bu postmodernliğin ardından yaygınlaşan ütopyanın sonuna da işaret eder. Zira günümüzün eğitilmiş sınıfları insanlık için arzu edilen şartlar hakkında fazla bir şey söyleyemedikleri için çokkültürcülüğe sığınmaya çalışırlar (Baumann, 2015, s. 59). Kısacası bir müellifin farklı yıllarda farklı şekillerde algılanması durumu söz konusudur.

Bu bakımdan 1970'leri merkeze alarak neden böylesi bir okuma biçiminin tercih edildiği, niçin böyle bir araştırma gündemi önerildiği veya Meriç'le ilgili araştırma metinlerinde nasıl bir boşluk olduğunun düşünüldüğü sorularının cevaplanması meselenin çerçevesinin çizilmesi için uygun olabilir. Bilindiği üzere Türk modernleşmesi üzerine çalışmalar hayli gelişkin sayılabilecek bir birikim oluşturmaktadır. Ne var ki sosyal bilimlerin değişik disiplinlerinin katkılarıyla oluşturulan bu çalışmaların gelişmişlik düzeyine karşın, 20. yüzyıl Türkiye'sinin farklı dönemlerindeki kültürel dönüşümlerin ve buna etki eden sebeplerin özellikle kişiler ve yayınlar bağlamında eşit ağırlıkla ele alınmadığı söylenebilir. Bu noktada, Cemil Meriç'in fikirlerinin, kanaatlerinin kamusal ortamda hissedilir derecede öne çıktığı 1970'ler ve sonrasında özel olarak az çalışılmış olduğu, hakkında az kitap ve makale üretilmiş yıllar olduğu hemen söylenmelidir. Hiç şüphesiz bunda kişilere dair hatırlamaların genellikle son derece sınırlı oluşunun etkisi yabana atılamayacak ölçüdedir.

Cemil Meriç, 1960'ların ortalarından itibaren, insanın düşünme tarihini tavaf ederken kendisini de Osmanlılık kimliği ile tanımlama eğilimindedir. Bu dönemde düzenli olarak yazılarını yayımlayacağı dergilerden biri sağın önemli edebiyat mahfillerinden *Hisar* dergisidir (Meriç, 1994, s. 105). Hatta denilebilir ki, Türkiye'de okurların düzenli bir şekilde Meriç'le ilk ciddi teması bu dergi vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Gelgelim onun bu dergideki yazıları

sonraki yıllarda olduğu ölçüde müspet değil tam aksine menfi yankılar uyardır. Nitekim Mehmet Çınarlı, derginin bazı okuyucularının Cemil Meriç’in yazılarını anlayamadıklarını bildirdiklerini, bunların yerine kendilerinin de okuyup anlayabilecekleri başka yazılarının konulmasını istediklerini belirtir. Ona göre, Meriç’in “son derece yüklü” ve “yoğun ifadeli” bu yazıları, o güne değin bilinmeyen işitilmeyen şeylerdir. Öyle ki dergide “Hind ve Batı” başlıklı yazı dizisinin bir yerinde Karl Marks’tan söz edilmesi, milliyetçi-muhafazakâr edebiyat dergisinin ve yazarın Marksizm propagandası yaptığı yolunda şikâyetlere bile yol açacaktır (Çınarlı, 1979, s. 173).

1970’lerin Atmosferinde Siyasi ve Kültürel Tahayyüller

Mustafa Miyasoglu’nun 1975’te arkadaşlarıyla birlikte çıkardıkları *Yeni Sanat*’ta “dikkatleri, tenkitleri ve teklifleriyle” kültür hayatımızda bir olay (Alkan, 1993, s. 27) olarak andığı Cemil Meriç, çoğu zaman yalnızca *kriminal* vakaların önem taşıdığı klinik bir zaman olarak tahayyül edilen 1970’ler sonrası gelişmeler üzerinden düşünülmesi gerekmektedir. Buradaki mesele, 1970’leri merkeze alarak şu ya da bu ölçüde Meriç’in kültür dünyasında ifade ettiği mana ve değerini altını çizmektir. Aslında bu vurgu basit bir kronoloji meselesi değildir; aynı zamanda bu yılların geçiş yılları olmasından hatta bir önceki on yılın birtakım yaklaşımlarının yadsınmasından kaynaklanır. Kırılma olarak da anabileceğimiz bu yılların akışı içerisinde bizatihi Cemil Meriç’e bir anlayışın taşıyıcısı olduğundan, sağ çevrelerde özel bir dikkat gösterilmiştir. Çoğunlukla göz ardı edilen bu belirginleşmeyi gerekçelendirmek müellife ilişkin dikkati dönemlendirme sürecinde karşılaşılan ihmalleri de gün yüzüne çıkaracaktır. Zaten bir döneme pırlıtısını veren büyük bir kişinin kültürel alandaki görünürlüğünü dönemlendirmek hem öznelğin hem de çok sayıda insan tarafından kabul edilebilecek bir sonuç ortaya çıkarma çabasının yükünü sırtlanmayı içeren karmaşık bir süreçtir (Le Goff, 2016, s. 3).

Cemil Meriç açısından bakıldığında bunun heyecan verici bir düşünce tarihi incelemesi olduğu belirtilmelidir. Sözgelimi kendisiyle süreli yayınlarda yapılan söyleşilerin tarihlerini hatırlamak bir parantez açmayı mümkün kılacaktır. 1960’larda Meriç’in kendisiyle sadece bir söyleşi (*Dönem* dergisi) yapılmış olması; diğer söyleşilerinin, 1972’de yapılan biri hariç (*Türk Edebiyatı* dergisi), tümünün 1974 ve sonrasına rastlaması tesadüfle izah edilemez (Armağan & Coşkun, 2011). O yüzden şu soruyu mutlaka gündeme almak gerekmektedir: 1970’leri toplumun siyasallaştığı, alternatif tahayyüllerin üretildiği ve yaygınlaştığı, farklı mücadelelerle şekillenmiş hareketli bir dönem olarak ele aldığımızda bu dönem içerisinde Cemil Meriç’i ve etkisini nasıl

konumlandırabiliriz? Bu yazının ana sorunsalı bu soru etrafında Cemil Meriç'in bir dönem içerisinde nasıl kültürel bir figür olarak öne çıktığını belirgin kılmaktır. Zira 1970'ler utangaç modernlik projesi olarak tasvir edilen on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin tereddütlerini bertaraf eden yahut bastıran köktenci modernlik projesinin (1923-1950 arası dönem) sorgulandığı popülist modernliğin otuz yıllık serencamının (1950-1980) son on yılını oluşturmaktadır. Artık 1970'lerde Cumhuriyet'in kurucu elitlerinin belirleyiciliğinin azalışından dahası başka arayışlardan ve bunlara sözcülük eden isimlerden bahsedebiliriz. Bu dönemde kentlere gelen ve üniversiteye devam eden yeni kuşaklar ve onların mensup olduğu siyasi akımlar dünyayı dönüştürme imkânlarına daha fazla sahip olduklarını hissetmişler, bildikleri şeylerin eskidiğine şahit olurken kendileri için şu ya da bu biçimde yeni olarak anılmayı hak eden sözler aramışlardır. Yeni dönemde insanların yaşadıkları dünyayı şekillendirme, kendilerine ait bir ev/yurt inşasına dönük tahayyülleri ve somut çabaları artmıştır (Turan, 2013, s. 7-8). Meseleye fikirlerini *Bu Ülke* kitabında hülâsa eden Cemil Meriç'in kamusal bir figür olması açısından bakılırsa onun serüvenini sosyolojik açıdan anlamlandırma denemesinin ilk örneklerinden biri olan şu pasajları birlikte okumalıyız:

Cemil Meriç'in yazma serüveni ve okuma serüveni sosyolojik bir durum olarak anlaşılmalı. Sesinin gürlüğü de sadece bireysel bir tutum olarak nitelenmekten çok konuşmasının 1970'lerde şekillendiği üzerine bina edilmeli. Cemil Meriç'in düşüncelerinin sadece kendi bireysel sesi olarak anlaşılacak yerine o yıllarda yükseltilmeye çalışılan bir çığlığa tercüman olduğu söylenmeli. Bu nokta özellikle önemli... Cemil Meriç'in de ömür boyu böylesi bir arayış içinde olduğu söylenebilir. Belli kesimlerin sözcülüğünü üstlenmek, değişik kesimlere sözcü olmak gibi...

1970'lere kadar kimseler bilmiyor Cemil Meriç'i. Yazdıkları üzerine de bir projektör odaklaşmıyor. Zaten projektörün odaklaşmasını sağlayacak bir ortam da yok. (...) Hemen herkes 1970'li yılların gür sesli Cemil Meriç'i ile ilgileniyor. Yoksa bu gür ses mi insanları heyecanlandırıp kendine bağlıyor.(...)

Cemil Meriç(...) 1970'li yıllara kadar neredeyse hep susmuş, handiyse hiç konuşmamış. Ancak 1970'li yıllarda yaptığı konuşmalar hep de yankı yapmış (Kayalı, 2010, s. 301-302).

Bu dönemde Osmanlı tarihi başta olmak Cumhuriyet devrine dönük sorularının daha da belirginlik kazanması önemli kültürel tartışmaları beraberinde getirecektir. Türkiye'nin kendi gerçeğinden hareket etmeyi öne çıkaran Kemal Tahir'e yakın çevreler 1971'de *Türkiye Defteri* dergisini çıkarmaya başlamışlardır. Derginin sık sık ele aldığı konuların başında Batılılaşma eleştirisi geliyordu. Geri kalmışlık, ilericilik, tarihi roman, sentez, derginin

öne çıkan diğer başlıkları durumundaydı (Meriç & Çavdar, 1998, s. 91). Ayrıca bu dergi çevresinde roman dünyasında Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*’ı (1972) ve Adalet Ağaoglu’nun *Ölmeye Yatmak* (1973)’ı başta olmak üzere alışılmış yargılara dahası toplumcu gerçekçi olarak bilinen edebiyat telakkisine karşı gelişen sorgulayıcı tavrın yansımaları da görülecektir.

Milliyet’te 1970’ten itibaren Ali Gevgilili, “Düşünenlerin Forumu” başlıklı açikoturumlar düzenler, bu uzun tartışmalara Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, İdris Küçükömer, Haydar Kazgan, Tarık Zafer Tunaya, Şerif Mardin gibi isimler katılır. Bu açık oturumlarda oldukça geniş bir yelpazedeki konular yer yer özgün yaklaşımlarla ele alınmıştır. Sözgelimi ömrü “suyu aramakla” geçen Şevket Süreyya Aydemir Kurtuluş Savaşı’nın anti-emperyalist olduğunu iddia ederken, *Düzenin Yabancılaşması* kitabıyla kendinden söz ettiren İdris Küçükömer bu görüşe karşı çıkarak, Kurtuluş Savaşı’nın sadece Yunanlılara karşı kazanıldığını vurgulamaktadır. Küçükömer bu açikoturumlarda tek-parti dönemine ilişkin eleştirilerini de detaylandırır ve birinci Cumhuriyet’in ideolojik özelliklerini sorgulamayı öne çıkarır. Cemil Meriç’in de önemsedığı Şerif Mardin ise bu tartışmalarda devrin ege-men açıklama şekli olarak uluslararası konjonktürden ya da iktisadi alandan kaynaklanan çelişkilerden uzak durarak politik kültüre ve kültürel sürekliliğe dikkat çekmektedir.

Cemil Meriç’i okuyan çevreler açısından meseleye bakarsak, siyasi partilerin gündemi Batı medeniyetçiliğini yanlış anlamanın doğurduğu sorunlara, kendi medeniyetinden kopmaya, milli ve manevi değerlere yönelir. Böylelikle Adalet Partisi (AP) çizgisinden Milli Selamet Partisi’ne (MSP) doğru alternatif tahayyüller daha da belirginlik kazanır (Turan, 2013, s. 14).

Şurası açıktır ki 1970’lerin atmosferinde alternatif tahayyüller özellikle milliyetçi, İslâmcı çevrelerde oldukça yaygındı. Dünyadaki farklı deneyimleri takip etmek yaygınlaşıyordu. Farklı örneklerden, farklı tecrübelerden haberdar olmak, başka ülkelerde verilen mücadeleleri öğrenmek, ama aynı zamanda Osmanlılık bilinci ile bunlara bakmak önemliydi. Böyle bir dönemde, ilk olarak *Hareket* dergisinin, ardından diğerlerinin Cemil Meriç’in yazılarına yer vermiş olması sebepsiz değildir. Siyasetin keskinleştiği bir ortamda milliyetçi, muhafazakâr ve İslâmcı çevrelerin gündeminde tarihsel ve sosyal bir takım tezlerin ve antitezlerin belirginlik kazandığı, hatta alternatif arayışlarının Cemil Meriç’in “dağınık” birikimini gayet başarılı bir şekilde tartışma gündemine dâhil ettiği görülmektedir. Cemil Meriç’in bu siyasal ve kültürel atmosfer içinde değerlendirilmesi Cemil Meriç’e dönük ilgi ve alakayı tekrar ele almak açısından herkes için ilham verici olabilir.

Kuşaklar, Dergiler ve Temaslar

Cemil Meriç'in *Bu Ülke* ve *Umrandan Uygarlığa* adlı eserlerinin yayımlanmasının hemen ardından, dönemin sağ muhafazakâr çevrelerin ilgisinin çarpıcı bir biçimde arttığı ve sonraki yıllardaki Meriç algısını belirleyen kapsamlı bir etki görülmektedir (Alkan, 1993, s. 26). Bu dönemde Meriç, genç kuşaklar için bağımsız bir vicdanı ve özgür bir zihni temsil etmiş bu yönüyle yol gösterici figürlerden biri olmuştur (Bostancı, 2006, s. 63). Meriç'in Hind'den ve Batı'dan memlekete dönüşünün örneği olarak anılan yazılarında Türkiye'den bahsetmeye başlaması, etrafındaki ilgi çemberinin birdenbire genişlemesine sebep olur (Çınarlı, 1979, s. 183). Zira Meriç, mefhumlar üzerinden Türkiye'deki fikir hayatını anlamlandırarak eleştirel yaklaşımını dile getirmiştir. Kavgamın insanla kader arasında değil, insanla kelime arasında olduğunu ortaya koymak maksadına binaen bu kitaplarında sağ, sol, izmler, yobazlık, gericilik, irfan, tefekkür, tercüme, Divan edebiyatı, roman, Türk aydını, din, müstağripler vb. pek çok konuya temas etmiştir. Akif Emre, fikirlerini sergileme ve ifade tarzıyla Cemil Meriç'in çıktığı ilk Konya gezisinde "kendi insanıyla temas kurması"na değindikten sonra, etrafında uyandırdığı etki çemberini günden güne arttırması bağlamında şunları söylemektedir:

"Cemil Meriç kendi sesini bulmasıyla artık Osmanlı sularında demir atmış gibidir. 1974 peş peşe iki kitabını yayınladığı yıldır: *Bu Ülke* ve *Umrandan Uygarlığa*.

Bu tarih solda, Osmanlıyla barışık söz sahibi Kemal Tahir'in ölümünden (1973) sonraki yıla tekabül etmektedir. Sol ile sağ-muhafazakâr çizginin kesiştiği yerde durmaya ya da her ikisinin üstünde olmak isteyen Meriç, Osmanlı limanına sığınmış yorgun gemidir. Bu dönemdeki düşünceleri sağ-muhafazakâr kesimin ilgisini çekecektir. Soldan gelmesi, batıyı bilmesi, diri Türkçesi ile bu kesimin gözünü kamaştıracaktır." (Emre, 2010, s. 32).

Cemil Meriç'in genç kuşaklar tarafından fark edilmesi ve onların okuma stratejilerinin en önemli odaklarından birisi ve sonraki yılların kilit figürü haline gelişi, 1970'lerin gelişmeleriyle, dönüşümleriyle yakından ilişkilidir. Nitekim Meriç'in sonraki yıllarda alımlanışının fikri dünyasının manifestosu mahiyetindeki *Bu Ülke* (Meriç, 2013, s. 188-189)² ile *Umrandan Uygarlığa* kitaplarının adlarıyla sınırlı oluşu bunun küçük ama önemli kanıtlarından biridir. Aradan geçen on yıllar sonrasında bile bu eserlere gönderme yapan yorumcular bulmamız bu çerçevede önemli olsa gerek. Cemil Meriç'i *Umrandan*

2 Cemil Meriç'in, bu kitabının yayımlanmasından sonra kitabını yolladığı kişilere yazdığı ithaflar (27 adet) ancak eserin manifesto oluşuyla birlikte ele alındığında anlamlı olacaktır. (Meriç, 2013, s.188-199).

Uygarlığa kitabıyla okumaya başladığını ifade eden M. Naci Bostancı, Meriç’in okumaktan gözlerini kaybetmiş olmasının kendisini adeta çarptığını açık yüreklilikle belirtecektir. Fikir dünyasıyla münasebeti gözlerini kaybedecek derecede iç içe olan bir ismin, okuyucularına söyleyeceklerinin muazzam olduğunu düşündüğünü de ekleyen Bostancı’nın dönemin okuryazar iklimini yansıtması bakımından şu satırlarını birlikte okuyalım:

Cemil Meriç’le ilk defa karşılaştığımda Öğretmen Okulu’nda okuyordum. Henüz kitapçı vitrinlerini çok fazla telif eserler doldurmuyordu. Okuryazarların sayısı ancak küçük bir cemaat teşkil edecek kadardı ve aşağı yukarı herkes birbirini tanırdı. Batıdan üç beş fikir adamı hakkında malumatı olan, biraz da yerli kaynakları bilen her zeki kişi entelektüel sıfatını rahatlıkla üstünde taşıyabilirdi. Öte yandan politik çatışmaların muhakeme yerine keskin sözleri ve sloganları öne çıkarttığı daha iyi bağırmanın haklı olduğu düşünülen bir zamanda entelektüelin aklın ve fikrin bayrağını açmasının ne kadar zor olduğu tahmin edilir. Ayrıca, böyle bir ortamda ayrı bayrak açacak entelektüelin varoluşuna ilişkin toplumsal şartların bulunmadığına da dikkat etmek gerekir. Sonuçta kitapçıların bile ikiye ayrıldığı, ucuz politik risalelerin başköşede yer aldığı, en fazla onların okunduğu, hayranlığın ve övgülerin bu tarzda olduğu bir zeminde entelektüel yetişemezdi. Okuryazarlığı bu türden kodların belirlediği bir dünyaya hocanın kitapları sessizce girdi. Bu sessizlik tamamıyla olağandı, zihinlerin, akıl etme biçimlerinin şablonların bildik güzergâhlarına ayarlı olduğu bir ortamda, hocanın tefekkür adına attığı savaş narasını duyabilecek kulak bulmak kolay değildi (Bostancı, 2006, s. 61).

Cemil Meriç’in Türkiye’deki siyasi, kültürel ve toplumsal tartışmalara söz kazandıran bir figür olarak belirişini ve özellikle 1970’lerde doruğa çıkan ve genel olarak sağın (milliyetçi-muhafazakâr, İslâmcı) kendisini temellükü ana hatlarıyla incelenmek istendiğinde ilk uğraklardan birinin dergiler olması kaçınılmazdır. Dergileri “memleketin fikir aynası”, “düşüncenin gerçek taşıyıcısı” bir neşir vasıtası (Meriç, 2008, s. 90) olarak değerlendiren Meriç’in, Türkiye’nin kaderini fikrin aydınlığında fakat tarihimizin büyük mirasına dayanarak inşa etmeyi amaçlayan dergi yazılarını kronolojik sırayla okuyup, düşüncelerini aşama aşama tespit ve tasnif etmek daha geniş imkânları önümüze serer (Mert, 2010, s. 41). Bunun aynı zamanda memleketin irfanını tetkik etmeyi bir vazife telakki eden müellifin düşüncesinin dönemin tartışmaları içerisinde biçimlenişini fark etme sürecine katkı yapacağı dahası kendisinin genç kuşaklar üzerindeki etkilerinin izini sürmeyi kolaylaştıracağı aşikârdır.

Evela Meriç’in, günümüzde İslâmcı olarak adlandırılan dergilerde yayımlanan yazılarına bakılması yararlı olacaktır. Meriç, 1972 Eylül’ünde *Haraket* dergisinde yazmaya başlar. İlk yazısı Namık Kemal’in torunu Cezmi Ertuğrul’un 1917’de yayımlanan *Lisan ve Edebiyatımız* adlı eserinden aktarılan

parçalarıdır. “Diller Nasıl Gelişir?” (Ertuğrul, 1972, s. 26-27)³ başlıklı bu yazıdan sonra Meriç’in bazı yazıları derginin başyazısı olarak yayımlanır. Kimi yazıları kapaktan verilirken, “Romanda Hesaplaşma” (sayı: 84,1972) kimi yazılarına (sözgelimi “Cemaleddin Efgani Dosyası”⁴, sayı: 83, 1972) kapakta yer verilmez.

Önce yüzünü Cemil Meriç’e dönen *Hareket* dergisi serüvenine daha yakından bakılması gerekir. Çünkü bu dergi, Meriç’in “sahih ülke” arayışları bakımından önem arz eden kitabının yayımlanışından iki yıl evvel yazılarının yayımlandığı önemli fikir mecralarındandır. Meriç’in *Hareket* dergisinde yazma serüveni ele alınmak istendiğinde ise şu aktarımlara kulak kabartılmalıdır:

Çok az insan Cemil Meriç’i geniş okuyucu kitleleriyle buluşturan ve onu bilen bir isim olarak Türk fikir hayatına kazandıran yayın organının *Hareket* dergisi olduğunu bilir. Daha az bilinen, 60’lı yılların sonları, 70’li yılların başlarında *Hareket* dergisini daha geniş çevrelere açmak ve Türkiye’nin meselelerini farklı zaviyelerden ele alarak tartışmak düşüncesinde ısrarlı olan Ezel Erverdi’nin onu *Hareket* dergisine kazandırdığıdır. Hem de derginin kurucusu ve fikir babası Nurettin Topçu’nun tam da rızası alınmadan... (Kara, 2006, s. 82)

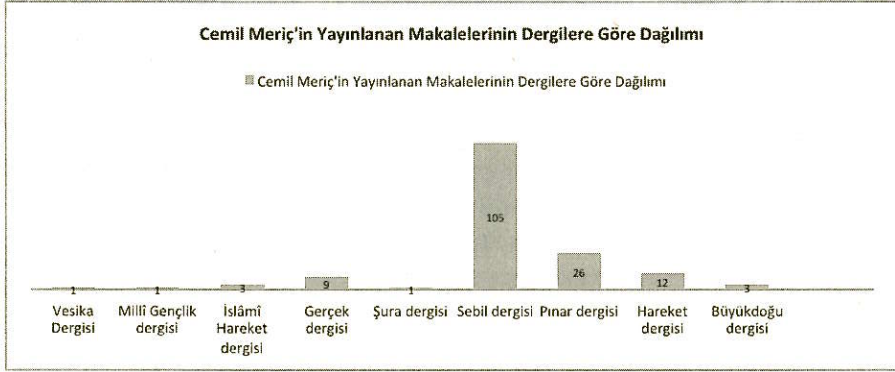
Henüz Meriç’in, kültürel kamudaki yankısının çok güçlü olmadığı 1972-1974 yılları arasında *Hareket* dergisinde yayımlanan yazılarının başlıkları şöyledir: “Büyücü Çırağı” (sayı: 82), “Cemaleddin Efgani Dosyası” (sayı: 83), “Romanda Hesaplaşma” (sayı: 84), “Terbiye’nin Kitab-ı Mukaddesi” (sayı: 87), “Nazizm: İkinci Cihan Savaşının Günahkâr Tekesi” (sayı: 88), “Politika Adamı - İlim Adamı” (sayı: 89), “Çağdaş Uygarlık Düzeyi” (sayı: 90), “İdeoloji Giriş” (sayı: 92), “İdeoloji II: Bir Sosyolojinin Tarih Öncesi” (sayı: 93), “Yunan Mucizesi” (sayı: 95), “Kendi Semasında Tek Yıldız” (sayı: 100), “Kendi Semasında Tek Yıldız II” (sayı: 101).

Siyasi arayışların güç kazandığı bu dönemde kültürel alandaki mücadelenin de önem kazandığını vurgulamamız gerekmektedir.1974 sonrasında 1980’lere kadar yazılarının çıktığı İslâmcı dergilerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. *Hareket* dergisi dışında Meriç’in yazılarına yer veren dönemin bazı dergilerinde çıkan yazılarının dergilere göre dağılımı bu konuda fikir verecektir.

3 Cezmi Ertuğrul’dan Cemil Meriç, “Diller Nasıl Gelişir?” *Hareket*, sayı: 81, 1972, 26-27. Onun hakkında yazımın girişine düştüğü notun şu kısımları dikkat çeker: “Cezmi düşünen ve düşündüren adam. Onun edebiyat araştırmalarına getirdiği yenilikten ne yazık ki, kimsenin haberi olmamış. Çölde vaaz vermiş Cezmi.”

4 Bu yazı aynı dergide daha sonra eleştirilecektir fakat Cemil Meriç buna cevap vermeyecektir.

Görüldüğü üzere bu dergiler (Tolan, 1980, s. 272)⁵, Cemil Meriç'in kamusal bir figür olarak öne çıkmasında ciddi ölçüde katkı sunmuşlardır. Buna mukabil makalelerinin yayımlandığı dergiler noktasında da birtakım yorumlar yapılabilir. Sözgelimi *Büyük Doğu*'da çok az yazısının çıkmış olması kadar bunların derginin son dönemine rastlaması üzerinde durulması gereken önemli noktalarındandır. Zira Meriç, kendi dilini konuşanlarla “konuşacak la-kırdısı” olmamasına hayıflanırken “sevebileceklerinin dilsiz oluşunu” hatırlar. Hemen ardından da şunları ekler: “Yani, dilimle, zevklerle, heyecanlarım, yarım *Büyük Doğu* kadrosundanım. Düşüncelerimle, inançlarım *Yön*'e yakınım.” (Meriç, 2015, s. 57) Herhalde Meriç, burada çok az yazısının çıktığı *Büyük Doğu*'yu en geniş manasıyla sağın kalesi olarak görmektedir. Sağın paramparça olduğu yıllarda yayımlanan dergi ve gazetelere bakışı genel olarak eleştirel olan Meriç'in dergilerin kadroları, içerikleri en önemlisi de yazılarıyla geçinen bir müellif olarak telif hakkı bahsinde söyledikleri meselenin doğru ve yanlış taraflarını gösterecektir.

Telif hakkı miktarından ötürü bir dergiden ayrılmak durumunda kalan Meriç'in yazmaya mahkum olduğu dergiler için “haysiyet yoksunu”, “ciddiyetsiz” gibi tahkir edici ifadelerle rastlanması 1970'lerin sadece nostaljik bir şekilde hatırlanmasının tek boyutluluğunu gözler önüne sermektedir. Öte yandan Meriç'in, *Sebil*, *Pınar*, *İslâmî Hareket*, *Köprü* vb. dergilere yazı vermesinin sebeplerini ve o dönemde pertavsız halini kavramak bakımından daha özel metinlerin mutlaka dikkate alınması gerekmektedir (Açıkgöz, 2013).⁶ Bu dergilere yazdıkları bir nevi müsvedde olarak telakki eden Meriç, bu ya-

5 Barlas Tolun, Cemil Meriç'in, 1970'lerin ikinci yarısında pek çok yazısının “ideolojisi apaçık” *Sebil*'de yayımlanmış olmasının onun tutucu oluşuna bağlama eğilimindedir. (Tolan, 1980, s.272).

6 Bu çerçevede, Cemil Meriç'in 1976-1982 yılları arasında sekreterliğini yapan Halil Açıkgöz'ün *Cemil Meriç'le Sohbetler* (Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2013) adlı kitabı müellifi doğru bir biçimde kavramaya katkı sunacak pek çok anekdot içermektedir.

zıların kitaplaşırken son şeklini alacaklarını düşünür. Elbette bu süreçte *Yeni Asya*, *Yeni Devir* gibi gazetelerle *Hisar*, *Türk Edebiyatı*, *Kubbealtı Mecmuası* gibi daha sağda bulunan edebiyat dergilerinin de azımsanamayacak ölçüde etkili oldukları açıktır.

Cemil Meriç, kendisinin kamusal olarak tanınmasını sağlayan, kendisini önemseyen çevrelere karşı birtakım eleştiriler ileri sürdüğü de göz ardı edilemez. Kendisi *Bu Ülke* kitabının baskı üstüne baskı yapmasına karşın kitap üzerine tek ses çıkmadığı kanaatindedir. Burada unutulmaması gereken bir husus vardır o da Cemil Meriç kendisiyle aynı kuşaktan olan çoğu yazar gibi bizde eleştiri olmadığını çünkü insanların Kur'an'a göre aynı yani tek tip düşündüklerini söylemekten geri durmaz (Açıkgöz, 2013, s. 47). Meriç, çeşitli fırsatlarda, sol çevrelerle, onların kültürü ve analitik taraflarıyla kendisini sağdakilerle olduğundan daha fazla evinde hissettiğine değinmiştir. Dönemin yeni kuşak yazarlarının çıkardığı dergileri nazarı itibara alarak "sağın solun kusmuğu ile beslenmekle" itham ederek bu dergileri oldukça sert bir şekilde eleştirmektedir (Açıkgöz, 2013, s. 103). Düşüncenin dışında edebiyat dergisi vasfıyla öne çıkan *Mavera* dergisi için 1977 yılında şöyle diyecektir:

Evlâdım bunlar aşiyor beni. Anlayamıyorum bu adamları. Niye yazarlar bunlar. Cümle desen cümle yok. Hepsi deli saçması (Açıkgöz, 2013, s. 121).

Yukarıdaki satırlarda yapılan tespitlerin ve o günün şartlarında pek sert şekilde (zira dönemin hemen tüm dergilerde sertleşen üsluptan dolayı buna benzer polemik metinler olurdu) dile getirilen eleştirilerin bir anda ortaya çıktığı elbette söylenemez. Burada hayli birikmiş ve yoğunlaşmış bir hissiyatın özel bir ortamda açıkça söylendiğini düşünebiliriz. Bu ve benzeri ifadelerin serdedilmesine sebep olan hissiyatın süreçlerini takip etmek ve tartışmak müellifin içinde bulunduğu halin kavranmasına yol açacaktır. Aslında onun 1970'lerde genel olarak dergiler özel olarak da sağ dergiler/yayımlar hakkında yazıp çizdiklerinin özeti gibidir bu satırlar. Gerçek ve ön-açıcı bir tartışma için, "Cemil Meriç, dergiler hakkında niçin bu kadar acımazsınız?" sorusu başlığa çıkarılmadan yol alınmaz.

Hısımlık ve Hasımlık Etrafında

Cemil Meriç önceki yıllarda da birçok kez, sağ çevrelerin dergilerinde yazmasına, kitaplarının bu çevrelerinin yayınevlerinden çıkmasına ve sağa mahkûm edilmesine hayıflandı. Ve birçok kez, soldakilerin dostluğunu sağdakilere tercih ederek kendi liyakatli soyunun aslında solda ikamet ettiğini hissetti. Bu bağlamda kitaplarına yansıyan tahkir edici ifadeleri okumak bir kısım tutamak noktaları elde edilmesine katkı sunacak niteliktedir. İlk

ikisi “neslinin dramını yazdığını” düşündüğü Attila İlhan’a yazdığı mektuplardan:

Hisar, Türk Edebiyatı, Hareket, yazılarıma sayfalarını yer açmak zahmetini gösteren üç dergi. Her üçünde de ‘Fildişi Kule’mdeyim. Aramızdaki ortak bağ: tahammül ve tesamuh. (18 Haziran 1974) (Meriç, 2013, s. 192)

İkincisi ise 19 Temmuz 1974 tarihli mektuptan:

Sağcı dergi ve yayınevlerinde çalışmaya gelince: bu yolu ben seçmedim. Solun kadirnaşinas davranışı beni ister istemez “gerici”lerin kucağına değil, yanına itti. Bu yakınlığın fikri iffetim için bir tehlike teşkil etmediğini kitaplarımı okuyunca görürsün. Yalnızım ve yazdıklarım hiçbir yankı uyandırmıyor dostlar arasında. Aldanıp aldanmadığımı nasıl anlayabilirim? (Meriç, 2013, s. 194)

28 Temmuz 1974 tarihli jurnalinde, Atatürkçü ve sahte ilerici solu eleştirdikten sonra sağda rahat olmadığını, Türkiye’de gerçekte sağın bulunmadığını, dekoratif Osmanlıcılıktan duyduğu rahatsızlığı, Mehmet Kaplan, Yahya Kemal, Sezai Karakoç, Ahmet Kabaklı ve Ergun Göze gibi sağcıları kendi anlayışı doğrultusunda hırpalaması içinde bulunduğu hınçlı durumun derecesini göstermesi bakımından ilginç bir örnektir. Adı anılan isimlerin 1970’lerin ikinci yarısından itibaren ele alınma biçimleri farklılık arz edecektir. Fakat o dönemde Sezai Karakoç, İslâmcı olarak anılmamakta sağın daha dindar kısmında görülmektedir. Yeni bir dönemin ışığında kendince bir yenilenme yaparak sıçradığını varsayan Meriç, bu metnini farklı bağlamlarda birtakım örneklerine rastlayabileceğimiz ve belki farklı amaçlarla bir şekilde tekrarlanmış cümlelerle tamamlar:

Sağ okumuyor. Boşuna bağıryorum. Sol diyalogdan kaçıyor. Küskün. Ötügen’in bastığı kitap okunmazmış!⁷ Peki siz basın! Cevap yok. Bu çemberi kırmak mümkün değil. Son tahlilde, hudutlu imkânlarımızı isteyene bezletmekten başka çare yok. Sol, sağın gösterdiği dostluğu göstermiyor. İhanet etmişiz. Neye ve kime? (Meriç, 2013, s. 202)

Aradan geçen yıllar içinde insanlarla düşüp kalkıkça karamsarlığı artan ancak daima hatırlanmayı ve iltifat edilmeyi ön planda tutan Cemil Meriç, 4 Ocak 1981’de şunları yazacaktır:

Yeni Devir’de yazı yazmak haysiyet kırıcı.⁸ Amenna fakat şu veya bu sebepten, beni tanıyan, bana saygı gösteren ve ısrarla makale talebinde bulunan bir yazı işleri müdürü var. İnsan iltifata susuzdur (Meriç, 2013, s. 269).

7 Meriç’in kitaplarının Ötügen Neşriyat tarafından basım sürecinin tatsız bir durum oluşu hakkında bkz. (Kara, 2006, s.83).

8 Cemil Meriç, yıllar sonra, sağa antipatisinin olmadığını belirtmenin yanında *Yeni Devir* için “pek ciddi bir intiba bırakmamıştır üzerimde. Mesela, *Cumhuriyet*’te yazmayı tercih ederdim.” diyecektir. (Coşkun, 2014, s. 34).

Diğer taraftan Cemil Meriç'in Ahmet Hamdi Tanpınar'ın günlüklerine yansıyan tutumunu hatırlatan bir ilgisizlik yakınması istikametinde akan burukluk dolu pek çok ifadesi bulunmaktadır. *Mavera* dergisini gönderdiği kitaplarla alakalı olarak, dergide herhangi bir değerinin çıkmamış olmasına içerler. Aslında bu yıllarda yayımlanan dergileri kotaranların önemli bir kısmının henüz fikri ve edebi olgunluğa erişemediklerinin de farkındadır. Başka ve daha hararetle olanları olmakla birlikte 1977'deki sızlanmaları muhakkak zikredilmeli. Kendi ifadelerine kulak verelim:

Umrandan Uygarlığa hakkında tek yazı çıkmadı, ne tenkid ne tanıtma⁹. *Bu Ülke* için 15-20 yazı çıktı, ama hepsi hayranlıklarını ifade ediyor. Kimse, hoca şöyle hatalı, demiyor. *Umrandan Uygarlığa'yı* kimse anlamamıştır. Kitap beni bile eziyor. Yeniden okurken ben bile eziliyorum. Anlıyor musun, neler teksif etmişim kitaba? (Açıköz, 2013, s. 249).

Bu satırlardan yola çıkarak Meriç'in iki temel eserinin kamuoyunda yeterli miktarda tartışılmaması hakkında iki sebebe odaklandığı görülmektedir. İlki kitapları üzerine eleştirel bir şekilde düşünülmesini bekliyor. İkincisi ise en azından bir tanıtma yazısının çıkmasını. Yazılanlardan yola çıkarak, ikinci eserini sağda bulunanlardan nerdeyse hiç kimsenin anlayamayacağı şeklinde özetleyebileceğimiz bir hüküm vermektedir. Ne var ki, bu iki noktanın da yeterli açıklayıcılıkta olmadığını söylemek zorunlu. Meriç'in açıkça söylemediği fakat genel olarak kültürel dünyada kendisine biçtiği konumdan hareketle ilave edilmesi gereken önemli bir husus daha var: Sol çevrelerin kendisinin yazdıkları üzerine kalem oynatmaması. Anlaşıldığı kadarıyla Meriç, kariyerinin zirvesindeyken sol kültürel çevrelerce dikkate alınan meşhur bir muharrir olmak istiyordu, ama bu arzusu pek gerçekleşmedi.

Cemil Meriç'in tenakuza düşmeye aldırmadan yazdığını ifade eden Ergun Göze, onun Marksizm'den gelmiş bir aydın olduğunu fakat aradığını solda bulamadığını belirtir. Ardından da "Sağı yokluyordu" der. Nitekim onun Necip Fazıl ve Peyami Safa için tutarsız ve birbirine zıt ifadeleri içeren yazılar yazmaktan çekinmediğini, kendisinin bunları terazilemek için *Üç Büyük Muzdarip* adlı incelemeyi yazdığını hatırlatır (Göze, 2007, s. 331).

1970'ler Türkiye'sinin alternatif arayışlarını anlamaya yardımcı olmak için, Cemil Meriç'in metinlerini genel bir bağlama yerleştirebileceğimiz birtakım siyasi ve kültürel gelişmeleri, kırılmaları ihmal etmemek meseleyi anlamayı kolaylaştıracaktır. 1970'lerde hem sağın hem de solun okuduğu Kemal Tahir'in vefatından sonra, onun muteber konumuna talip olan Cemil Meriç, kitaplarının yankı uyandırmadığından bahsedecektir sıklıkla. Aslında bu yankı

9 Oysa bu kitapla alakalı olarak Erol Güngör, *Türk Edebiyatı* dergisinin 32. sayısında bir yazı yayımlamıştır. (Güngör, 1994, s.150-155).

beklentisi daha ziyade sola ilişkindir.¹⁰ Yoksa sağdakiler, eserlerini hem yayımlamakta hem de okumaktadırlar. Fakat sol, genel olarak 12 Eylül'den önce Hüsamettin Arslan'ın deyimiyle “Marksizm'in tahakkümünden dolayı” Meriç'i okumadığından onu kendisine uzak ve garip bulmuştur. Onun yerine başka isimleri önceleyerek okumuş, İdris Küçükömer'e, Kemal Tahir'e nasıl davranmışsa ona da öyle muamele etmiştir (Arslan, 1998, s. 97).

Diğer taraftan Cemil Meriç'in, kendisine zoraki olarak yakın bulduğu fakat onu nereye konumlandıracağını bilemeyen sağ (ve Müslüman) genç okurları küçümseyişi de enteresandır. Bu çevrelerin, sindirildiğini dahası entelektüel hayatlarının henüz başlarında olduklarını göz ardı ederek, “bedbaht topluluk”, “solun kusuntuları ile yaşar”, “kendisine mahsus hiçbir fikri olmayışı”, “ebediyen vesayet altında oluşu”, “Batı dili bilmeyişi”, “Osmanlıca bilmeyişi”, “huysuzluğu”, “kiskançlığı” gibi ruhi durumlarından bahsedecektir. Rüştünü ispat etmemiş çocukların Seyyid Kutup'tan uzaklaşarak kendisini okuma ihtimalini son derece düşük görür. 1979'da devrimle neticelenen İran'daki gelişmeleri takip eden gençlerin, solun aceleciliğine yakalandıkları şeklindeki kanaatini gerek siyasal fedakârlıklar gerekse düşünürler üzerinden anlatır (Meriç, 2013, s. 296-297).

Gelgelelim bu dönemde Cemil Meriç'in sol kültürel çevrelere beslediği (münhasıran Attila İlhan¹¹) sevecen hissiyatının sebepleri her ne olursa olsun, bu dönemde Meriç'in yazılarının (ve söyleşilerinin) en geniş manasıyla sağ çevrelerde, büyük bir heyecanla dikkate alınıp okunduğundan hatta benimsemiştiği (ve belli konularda müsamaha ile karşılandığı) görülmektedir. “Bilgi destesi” olarak Meriç'in yazılarında/kitaplarında yer verdiği temalara odaklanarak birtakım farklı metinlerin üretildiğinin farkında olunmalıdır. Bunlar onun açtığı patikadan yararlanarak kendi fikri ve edebi yönelimlerine bir istikamet tayin etmişlerdir. Bu yazarların eserlerinde Meriç, bir referans noktası, eserleri ve fikirleri kendi siyasi/kültürel-eleştirel amaçları için yararlı şekillerde geliştirmeleri yönünde esinler veren birisi olarak görünür. Onun motiflerini kullanılarak, dönemin alternatif arayışlarıyla birlikte ele alınabilecek kendi eleştirel anlayışlarını geliştirmişlerdir. Bu alımlama sürecinin önemli uğraklarından bazılarını dikkat çekmek meselenin ana hatlarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. İsmet Özel, Meriç'in öğreten, işaret eden, tartışma ve araştırmaya çeken yönlerini dikkate alarak onun öncü vasfından söz etmektedir:

10 Cemil Meriç'in sağ ve sol üzerine yazıp söylediklerinin Attila İlhan'ın 1970'lerde yazdığı *Hangi Sol? İle Hangi Sağ?* kitaplarına dâhil olan yazılarla örtüşme noktalarının tespit edilmesi, Meriç'in neden kendisini Attila İlhan'la birlikte anmaya yatkın olduğunu da anlama sürecine doğrudan katkı yapacaktır.

11 Meriç Türkiye'de kendisi dışında sadece Attila İlhan'ın entelektüel olduğunu ifade etmektedir.

Cemil Meriç'in öncü vasfı bu topraklarda yaşayan insanın keşfi yolunda çok önemli ipuçlarına cesaret ve olgunlukla eğilmiş olmasıdır. Bu yüzden (yani bu alan içinde), bu topraklarda yaşayan ve mücadelesini bu topraklarda vermeye niyetli ve kararlı herkes için (zıt düşünceler ve hedefler taşısalar bile) onun öncü vasfını tanımak ve kabul etmek gerekir (Özel, 1978).¹²

Cemil Meriç, 1990 sonrası İslâmcılık eleştirilerini hatırlatırcasına, İslâmî çevreler diye anılan İslâmcıların, “hepsinin mağarada” yaşadıklarını, “bizim medeniyetimizi” bilmediklerini ve “düşünemediklerini” zira onların müşterek vasıflarının şeriat olduğu gibi son derece acımasız hükümler vermekten kaçınmamaktadır. *Düşünce* dergisini çıkaranları “yobaz denecek kadar ciddi ve sert” bulurken, derginin “dergiler” kısmını tam manasıyla bir facia olarak anar (Açıkgöz, 2013, s. 285). İçinde bulunduğu ruhi durum ve hasım tutumundan olsa gerek, 1970'lerin sonuna doğru kitaplarına (az) ödül verilmesini de eleştirir. Keza ona göre *Umrandan Uygurluğa* kitabını sağıın anlamasına imkân yoktur. Ama buna rağmen genç kuşaklar onu daima heyecanla ve hayırla anma tutumunu sürdüreceklerdir:

Benim Cemil Meriç'le tanışmam talihin garip bir tecellisi olarak Türkiye'nin zor dönemlerine, 70-80 arasına rastladı. Cemil Meriç'in *Bu Ülke*'siyle ilk tanıştığım zaman 1978'di. (...) Tabii, *Bu Ülke*'yi elime aldığım zaman benim kuşağımın insanları ya Nihal Atsız, ya Leo Huberman, ya da *Felsefenin Temel İlkeleri*'ni okuyorlardı. Cemil Meriç'le tanıştığım zaman-Cemil Meriç'in bütün kitaplarında olduğu gibi, *Bu Ülke* de çok sarsıcı bir kitaptı- biraz da kişilime denk düştü. Bana göre bir yerde Kafka, “Üslup balta gibi olmalıdır” der. Kitap dediğin de biraz sarsıcı olmalıdır. İnsan zihnini harekete geçirmelidir. Cemil Meriç bende bu etkiyi yarattı (Arslan, 1998, s. 71).

Cemil Meriç'in adını ilk defa *Hisar* dergisindeki “Fildişi Kuleden” başlıklı yazılarıyla tanıyan adeta bu yazıların müptelası olan Abdullah Uçman, daha sonraki yıllarda Meriç'i *Hareket* dergisinde de takip ettiğini hatırlatır. Buradaki yazıların *Hisar*'dakilerden biraz daha hacimli olduğuna hem de daha öğretici olmak bakımından farklılaştığına temas ettikten sonra şöyle devam eder:

1974 yılında Ötüken Yayınevi tarafından, Cemil Meriç'in çoğunu *Hisar*'da okuduğumuz yazılardan meydana gelen *Bu Ülke* adlı kitabı yayımlandı. Çok iyi hatırlıyorum anaşinin doruğa çıktığı o kaos ortamında *Bu Ülke* kısa sürede tükendi ve birkaç yıl içinde üç dört baskı yaptı. Hatırladığım kadarıyla o yıllarda kitaplar 3-5 binden daha az sayıda basılmazdı ve Cemil Meriç'in bu kitabı da o sırada yaşları 20-25 arasındaki muhafazakâr fikirli gençlerin ellerinden düşürmediği, hatta içindeki bazı parçaları ezberlediği bir kitap haline gelmişti (Uçman, 2010, s. 392).

12 Meriç'in bu yazıyı da içeren İsmet Özel hakkındaki kanaatleri için bkz. (Meriç, 2013, s.302-303).

1974 sonrası Türkiye’sinin en çok okunan ve sevilen kitapları arasına giren *Bu Ülke*, o kadar büyük ilgi görür ki, kitabın bazı cümleleri duvarlara yazılarak siyasi ortama doğrudan dâhil olur. İstanbul’un kargaşasına yeni düşmüş, neye uğradığını şaşırılmış bir halde istikametini tayin etmeye çalışan Beşir Ayvazoğlu, 15 Haziran 1987’de *Tercüman* gazetesinde çok farklı mekânlarda okuyup bitirdiği *Bu Ülke* üzerine şunları söylemektedir:

Artık dünyaya Cemil Meriç adesesinden bakıyorduk. Her cümlesi yepyeni bir ufku işaret ediyordu. Bize okullarda hiçbir şey öğretilmediğini, onu okumaya başladıktan sonra fark ettim. Zavallı cücelerdik. Bu ufuklara ulaşabilmek için bu dağları nasıl aşacaktık? Niçin silahsız, teçhizatsız bırakılmıştık? Ne doğu bildiğimiz doğuydu ne batı, ne de Osmanlı. Hiçbir şey bize öğretildiği gibi değildi, hiçbir şey (Ayvazoğlu, 1987).

Bu noktada bir hususa daha işaret etmek gerekir; şimdiye kadar buna benzer birkaç ufarak teşebbüs dışında dönemin yazarlarının suskunluklarını terk ettikleri ender zamanlara rastlayan söyleme ameliyesinin derli toplu bir esere henüz ulaşamadığı biliniyor. Oysa onun adını ilk defa duyanların önemli bir kısmı 68 kuşağının Türkiye’yi kasıp kavurduğu 1970’lerde başka arayışlara gireceklerdi. Meriç’in de en verimli döneminin 1974 sonrasına rastlamış olması bu zaman aralığının önemini ortaya koyma düşüncesinin yanlış olmadığını kanıtlamaktadır (Ertem, 2010, s. 416).

Buraya kadar söylediklerimizden hareketle diyebiliriz ki; Cemil Meriç’in kültürel dünyaya etkileri günümüz için de en önemli araştırma ve düşünce üretme alanlarından biridir. Algıların ve alımlanma biçimlerinin zaman içinde nasıl örgütlenip geliştiğini kavramak için mutlaka 1970’leri merkeze alan bir dönemlendirme yapılmalıdır. Hiç şüphesiz şu ana kadar yayımlananlar dışında, Meriç’i yakından tanıyanların, ona kitap okuyanların/sekreterlerinin, eli kalem tutan dost ve arkadaşlarının en geniş manasıyla kültür sanat dünyasının kendisiyle ilgili hatıralarını, sohbetlerini ve mektuplaşmalarını yayımlamaları Meriç’in 1970’lerdeki etkilerini kavrama sürecinde pek faydalı olacaktır. Bir başka şekilde ifade edersek; geçmiş zamana daha iyi hâkim olmak ve genel bir resim sunabilmek için hatırladıkça yaşanıldığı unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- Açıkgöz, Halil (2013), *Cemil Meriç’le Sohbetler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Alkan, Ahmet Turan (1993), *Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç*, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- Armağan, Mustafa & Coşkun, Sezai (2011), *Bulutları Delen Kartal*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Hüsamettin (1998), , *Cemil Meriç ve Bu Ülkenin Çocukları içinde*, Yayına Haz. Ergün Meriç-Ayşe Çavdar, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt (2015), *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, çev: İhsan Çapcıoğlu-Fatih Ömek, Atıf Yayınları, Ankara.
- Bostancı, M. Naci (2006), “ Tefekkürün Hasbi Kalemi Meriç”, *Cemil Meriç*, Yayına Hazırlayan: Murat Yılmaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Coşkun, Dilara (Haz.) (2014), *Nesillerin Mirası Hazırlayan, Yazar Yayınları*, Ankara.
- Çınarlı, Mehmet (1979), *Sanatçı Dostlarım*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Emre, Akif (2010), “Öteki Seyyare Ne Yana Düşer?”, *Hece*, sayı:157.
- Ertem, Cemil (2010), “ Bugün Cemil Meriç’i Anlamak ve Anlatmak”, *Hece*, sayı: 157.
- Ertuğrul, Cezmi (1972), “Diller Nasıl Gelişir?” *Hareket*, sayı: 81.
- Göze, Ergun (2007), *Yaşamın Hatıralar*, Kubbelatı Neşriyat.
- Güngör, Erol (1994), *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kara, İsmail (2006), *Sözü Dilde Hayali Gözde*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kayalı, Kurtuluş (2010), “Cemil Meriç’i Okuma Serüveni ya da Cemil Meriç’in Düşünsel Etkisinin Sürec İçinde Yitip Gitmesi veya Hepten Deforme Olması”, *Hece*, sayı: 157.
- Le Goff, Jacques (2016), *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı? Çeviren: Ali Berktaş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Cemil (2008), “Edebiyat Nedir?”, *Devler Konuşuyor* içinde, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Cemil (2013), *Jurnal 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Cemil (2015), *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ergün & Çavdar, Ayşe (Haz.) (1998), *Cemil Meriç ve Bu Ülkenin Çocukları*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Meriç, Ümit (1994), *Babam Cemil Meriç*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Ümit (1994), *Babam Cemil Meriç*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Necati Mert (2010), “Cemil Meriç ve Düşünce Dünyası”, *Hece*, sayı: 157.
- Özel, İsmet (1978), “ Öncü Bir Düşünce Adamı”, *Yeni Devir*, 21 Mayıs 1978.
- Tolan, Barlas (1980), *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, AİTİA Yayınları, Ankara.
- Turan, Ömer (2013), “Alternatif Tahayyüller, Devingenlik, Popülizm: 1970’ler İçin Bir Çerçeve Denemesi”, *Toplum ve Bilim*, sayı:127.
- Uçman, Abdullah (2010), “Cemil Meriç İçin Birkaç Söz”, *Hece*, sayı: 157.